

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ВПЛИВ БАТЬКІВ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ З
РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ РАННЬОГО ВІКУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
ПІДГОРНА Вікторія Віталіївна

Керівник: **Чопік О. В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ БАТЬКІВ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ РАННЬОГО ВІКУ	7
1.1. Розлади спектру аутизму як особливий спосіб існування особистості..	7
1.2 Значення ранньої корекційно-розвиткової допомоги дітям з розладами спектру аутизму.....	21
1.3. Труднощі виховання дітей з розладами спектру аутизму	31
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВ НА РОЗВИТОК ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ РАННЬОГО ВІКУ	47
2.1. Вивчення ролі батьків у розвитку дітей з розладами спектру аутизму раннього віку	47
2.2. Дослідження рівня співпраці спеціалістів і батьків дітей з розладами спектру аутизму раннього віку	56
2.3. Програма раннього розвитку дітей з розладами спектру аутизму.....	63
Висновки до розділу 2.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

РСА – розлади спектру аутизму.

ООП – особливі освітні потреби.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному науковому та педагогічному дискурсі проблема аутизму стає все більш загостреною та актуальною. За даними Світової організації охорони здоров'я загальна поширеність аутизму зростає з кожним роком, що вимагає постійного вдосконалення методів та підходів до роботи з цією категорією дітей. Спектр аутизму раннього віку характеризується відмінностями у розвитку соціальних навичок, мовлення, сприйняття інформації та інших аспектів психічного функціонування, що ставить перед суспільством та науковою спільнотою ряд викликів у сфері діагностики, раннього втручання та підтримки. Одним із ключових чинників успішного розвитку дитини з розладами спектру аутизму раннього віку є роль батьків у цьому процесі. Батьки відіграють важливу роль у формуванні її соціальних, емоційних та когнітивних навичок.

На сьогодні в Україні відбувається докорінне переосмислення парадигми навчання і виховання дітей з розладами спектру аутизму. Гострим питанням сьогодення є надання дієвої допомоги дітям з розладами спектру аутизму. З часом підхід, орієнтований на дитину, трансформувався в родинно-орієнтований підхід. Ці зміни відбуваються поступово, оскільки вимагають переорієнтацію професійного погляду на взаємодію з батьками, можливість побудови партнерських стосунків з ними, визнання в них експертів у питаннях оцінки та супроводу розвитку власної дитини.

Вивченню проблем психолого-педагогічного супроводу дітей з розладами спектру аутизму присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, К. Островської, Т. Пітерса, Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко, D. Asperger, H. Baron-Cohen, D. J. Cohen, C. Gillberg, S. L. Harris, L. Kanner, G. Mesibov, E. Schopler, F. Volkmar та інших.

Роль батьків у розвитку дітей з розладами спектру аутизму досліджували такі вітчизняні та закордонні науковці, як Г. Баранова, О. Герасименко, І. Іщенко, Г. Кукуруза, Л. Сенкевич, Т. Скрипник, І. Шпитальник, Т. Charman, S. Ozonoff, G. Dawson, C. Kasari, S. Roger та інші.

Науковці наголошують, що значних успіхів у розвитку дитини раннього віку з розладами спектру аутизму можна досягти лише за активної участі у процесі виховання батьків та сім'ї зокрема. Проте у батьків часто виникають труднощі у навчанні і вихованні дітей, обумовлені недостатністю знань про особливості розвитку дітей з розладами спектру аутизму. З огляду на це зростає актуальність обраної нами теми дослідження. Все це й обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи магістра: **«Вплив батьків на розвиток дітей з розладами спектру аутизму раннього віку».**

Мета дослідження: розробити програму раннього розвитку дітей з розладами спектру аутизму

Завдання дослідження:

1. Зробити теоретичний аналіз проблеми раннього втручання у розвиток дітей з розладами спектру аутизму.
2. Охарактеризувати труднощі виховання дітей з розладами спектру аутизму.
3. Дослідити вплив батьків на розвиток дітей з розладами спектру аутизму раннього віку.
4. Розробити програму раннього розвитку дітей з розладами спектру аутизму.

Об'єкт дослідження – сімейне виховання дітей з розладами спектру аутизму.

Предмет дослідження – корекційна програма раннього розвитку дітей з розладами спектру аутизму.

Методи дослідження – теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури;

емпіричні: анкетування, педагогічне спостереження; констатувальний експеримент;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Практичне значення кваліфікаційної роботи магістра полягає у можливості експериментальної апробації корекційно-розвивальної програми для дітей раннього віку з розладами спектру аутизму, яка може використовуватись батьками дітей з розладами спектру аутизму, практичними психологами, корекційними педагогами, здобувачами вищої освіти під час проходження педагогічної практики.

База дослідження. Громадська організація для батьків дітей з особливими освітніми потребами «Агапе» м.Хмельницький.

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Апробація роботи відбулася на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» 8 листопада 2024 року. Результати дослідження відображено в 1 публікації.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження впливу батьків на розвиток дітей з РСА раннього віку дозволило зробити наступні висновки:

1. Аналіз наукових джерел засвідчив, що спектр аутизму відрізняється значною варіативністю проявів, включаючи труднощі у розвитку соціальних навичок, мовлення, емоційної регуляції та пізнавальних процесів. Це вимагає індивідуалізованих підходів до навчання та виховання, де роль батьків є критичною. У сучасному науковому та педагогічному дискурсі все частіше визнається, що традиційні підходи, орієнтовані виключно на корекційну роботу з дитиною, повинні змінюватися на користь родинно-орієнтованої моделі. Така модель враховує вплив родинного середовища та передбачає активну участь батьків у всіх етапах корекційної та навчальної роботи.

У теоретичній частині роботи доведено, що раннє втручання є основою для гармонійного розвитку дітей з РСА. Пластичність дитячого мозку у ранньому віці відкриває значні можливості для компенсації порушень розвитку через комплексні корекційні програми. Визначено, що ефективність втручання залежить від: своєчасної діагностики порушень; використання сучасних методик; тісної взаємодії між батьками, фахівцями та дитиною.

Особлива увага приділена ролі сім'ї, яка є першою та найважливішою ланкою в корекційній роботі. Батьки, які беруть активну участь у програмах втручання, не лише сприяють розвитку дитини, але й формують її початкові навички соціальної взаємодії та комунікації.

2. Результати дослідження свідчать, що виховання дітей з РСА супроводжується значними психологічними та соціальними викликами для батьків. Серед основних труднощів виявлено: відсутність знань про особливості розвитку дитини з РСА; емоційне виснаження батьків через постійний стрес; соціальна ізоляція через стереотипи та нерозуміння оточення; труднощі у пошуку відповідних освітніх та корекційних послуг.

Зокрема, численні дослідження демонструють, що участь батьків у корекційних програмах є ключовим фактором успішної інтервенції. Раннє

втручання за участі батьків дозволяє знизити рівень тривожності дитини, сприяє покращенню комунікаційних навичок, соціальної адаптації та саморегуляції. Важливо, що залучення батьків до корекційного процесу допомагає створити сприятливе середовище для дитини не лише у спеціальних закладах, але й удома, що підвищує ефективність корекційної роботи та зменшує прояви ізоляції та поведінкових порушень.

3. Дослідження підтвердило, що участь батьків у корекційній роботі значно підвищує її ефективність. Батьки, які активно залучені до розробки та впровадження програм розвитку, сприяють: покращенню комунікативних навичок дитини; зменшенню проявів проблемної поведінки; розвитку соціальної взаємодії та адаптації до реального середовища; підвищенню емоційної стабільності дитини.

Батьки виступають не лише виконавцями рекомендацій фахівців, але й партнерами у формуванні індивідуального плану розвитку дитини. Участь батьків у корекційній роботі також позитивно впливає на сімейну динаміку, знижуючи рівень конфліктності та напруги у родині.

4. Проведене анкетування з батьками дітей з РСА підтвердили, що активна співпраця між батьками та фахівцями є ключовим елементом терапевтичного процесу. Анкетні дані свідчать про те, що діти, чий батьки активно залучені до корекційного процесу, демонструють значно кращий прогрес у розвитку соціальних навичок та емоційної регуляції. Це підтверджує необхідність інтеграції батьків у процес розробки та реалізації індивідуальних програм розвитку, що дозволяє забезпечити узгодженість методів впливу як у закладі, так і вдома. Спільне планування та регулярний зворотний зв'язок з фахівцями дозволяє вчасно коригувати програми відповідно до потреб дитини, що є важливим для досягнення позитивних довгострокових результатів.

У роботі запропоновано програму раннього розвитку дітей з РСА, яка враховує особливості віку, типові труднощі та сильні сторони дитини. Програма включає: навчання батьків базовим методикам корекції; структуровані заняття, спрямовані на розвиток соціальних, комунікативних та когнітивних навичок

дитини; вправи для сенсорної інтеграції; рекомендації щодо адаптації домашнього середовища для потреб дитини.

Запропонована програма сприяє формуванню у батьків впевненості у власних силах та допомагає їм ефективніше взаємодіяти з дитиною у повсякденному житті.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що батьки відіграють вирішальну роль у процесі розвитку та соціальної адаптації дітей з РСА. Їхня активна участь у корекційній роботі є не лише необхідною, але й ефективною умовою для покращення якості життя дитини та родини загалом. Забезпечення системної підтримки сімей і подальше вдосконалення програм раннього втручання є важливими напрямками для вирішення проблем, пов'язаних із вихованням дітей з РСА.

Загалом результати дослідження підтвердили, що системний підхід до роботи з дітьми з РСА є найбільш ефективним і включає тісну співпрацю батьків з фахівцями, активну участь родини у корекційних програмах та створення підтримуючого середовища вдома. Така модель дозволяє забезпечити стійкий розвиток соціальних та комунікативних навичок у дитини, знизити рівень її тривожності та покращити адаптаційні можливості. Подальше вивчення оптимальних моделей взаємодії батьків з дітьми, а також розробка методичних рекомендацій для фахівців сприятимуть вдосконаленню підходів до корекційної роботи та підвищенню якості життя дітей з РСА та їхніх родин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Н. В. Застосування заохочень для підвищення мотивації до мовленнєвої діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. 242 с.
2. Базима Н.В. Створення мовленнєвого середовища як умова формування мовленнєвої активності у дітей зі спектром аутистичних порушень. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. 371 с.
3. Волошин О. Психолого-педагогічний супровід дітей із розладами спектра аутизму в умовах інклюзії : рівний доступ до освіти. *Дефектолог*. Київ, 2013. № 12. С. 11–14.
4. Возна Ю. Зміст поняття «сім'я з дітьми з функціональними обмеженнями» у контексті соціальної інтеграції дитини-інваліда. *Молодь і ринок*. 2016. № 9 (140). С. 67–72.
5. Гаяш О. В. Організаційні засади удосконалення професійно-педагогічної підготовки педагогів до роботи з дітьми з психофізичними порушеннями. URL: <https://pt.slideshare.net/ssuserc3f48c/ss-66844708>
6. Голод С. І. Стабільність сім'ї: соціологічний і демографічний аспекти. Л.: Наука, 1984. 156 с.
7. Діти з розладами аутистичного спектра : план корекційно-розвиткової роботи. Авт. кол.: Л.О.Юрченко, Л.В.Олтаржевська, Т.А.Малюченко та ін.; упор. В.В.Семизорова. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 104 с.
8. Кукуруза Г. В. Ефективність програм раннього втручання для дітей з порушеннями психічного розвитку. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2013. С. 184–187.
9. Кукуруза Г. В. Психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку: монографія. Харків: Точка, 2013. С. 244.

10. Кукуруза Г. В. Психологічна допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.04. Харків, 2013. 35 с.
11. Ковальов С. В. Психологія сімейних стосунків. К.: Педагогіка, 1987. 208 с.
12. Коробка Л. М. Психологічне здоров'я сім'ї як ресурс розвитку дитини з особливими потребами. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: Ін-т соціальної і політичної психології НАПН України, 2018. С. 72–76.
13. Кирилова Л. Г., Мірошников О. О., Грабовенська, І. О. Розлади аутистичного спектра як ранні порушення нейророзвитку в дітей. 2017, № 5 (1), С. 71–78.
14. Кучма Т. Особливості пролонгованого стресу в сім'ях з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Психологія і особистість*. 2021. № 1. С. 72–83.
15. Литовченко С. Теоретичні та практичні основи реалізації системи раннього втручання для дітей з порушенням слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. № 1(14). С. 303–309.
16. Майструк Н. О., Лучаківська А. Р. Проблеми сімей, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2010. № 3. С. 85–89.
17. Міжнародний досвід щодо розвитку та функціонування системи раннього втручання. URL: <http://rvua.com.ua/international-experience>.
18. Недозим І. В. Забезпечення оптимальної адаптації дитини з розладами аутичного спектра до дошкільного навчального закладу. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2013. № 11. С. 26–32.
19. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.
20. Островська К. О. Психологічні особливості ставлення матерів до здорових дітей та дітей з обмеженими можливостями. *Науковий часопис НПУ*

імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 29. С. 213–220.

21. Панченко Т. Л., Заплатинська А. Б. Раннє втручання як система комплексної допомоги дітям раннього та дошкільного віку. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/page_id=5463.

22. Пейдж С. Подружнє життя: шлях до гармонії. С.Пейдж. К.,1995. 206 с.

23. Породько М. І. Методи оцінювання психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з аутистичним спектром порушень. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. Вип. 9. С. 181–192.

24. Прохоренко Л. І., Баташева, Н. І. Послуга раннього втручання в Україні: контент-аналіз проблеми. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2022. № 2(21). С. 104–115.

25. Радченко М. І. Особистісні риси батьків, які виховують розумово відсталу дитину. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2012. Т. 4, Ч. 3. С. 207–215.

26. Рибченко Л.К. Інклюзивне навчання дітей з аутизмом в загальноосвітній системі навчання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип. V. В 2-х т., том 1 – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2015. С. 261–270.

27. Роджерс К. Психологія подружніх стосунків. К. 2002. 288 с.

28. Рождественська М. В., Конопляста С. Ю. Ранній дитячий аутизм: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 69 с.

29. Романчук О. Раннє втручання для дітей з розладом аутичного спектра: методичний посібник для фахівців. Львів, 2009. 25 с.

30. Романчук О. Раннє втручання для дітей з розладами спектру аутизму: клінічний протокол. URL: <https://cwf.com.ua/images/stories/503/early-intervention-for-childrenwith-autismspectrum-disorders-clinicalprotocol.pdf>

31. Романчук О. Розлади спектру аутизму. В запитаннях та відповідях. Львів : Свічадо, 2016. 168 с.

32. Руденок А. І., Ільницька І. Є. Особливості стосунків в сім'ях з дітьми з розладами аутистичного спектру. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. №3. С. 71–75. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.3.14>.

33. Скрипник Т. В., Сухіна І., Риндер І. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом. Видавничий дім «Букрек», 2017. ISBN 978-966-399-930-2.

34. Скрипник Т. В. Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом: науково-методичний посібник. Київ, 2013. 200 с.

35. Скрипник Т. В. Психологічна допомога дітям з аутизмом та їхнім батькам: навчально-методичний посібник. Київ: Шкільний світ, 2016. 160 с.

36. Скрипник Т.В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. Т. В. Скрипник. К.: «Гнозіс», 2013. 60 с.

37. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. Т. В. Скрипник. К. : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.

38. Соціальна робота в Україні. під ред. Л. Д. Зверєвої, Г. М. Лактінової. Київ, 2004. 296 с.

39. Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Запоріжжя, 22 лист. 2023 р.). Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2023. 93 с.

40. Сташук, О. О. Соціально-педагогічні аспекти організації ранньої соціальної реабілітації в зарубіжних країнах. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_79/part_1/46.pdf.

41. Сухіна І. Родинний супровід дітей раннього віку з аутизмом: методичні рекомендації. Київ, 2017. 70 с.

42. Тарасун В. В. Аутологія : теорія і практика. Підручник. К. : «Вадекс», 2018. 590 с.

43. Тарасун В.В., Хворова Г.М. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом : Навч. посіб. для вищих навч. закладів; За наук. ред. Тарасун В.В.

К.: Наук, світ, 2004. 100 с.

44. Тарасун В.В. Нейробиологія розвитку і навчання дитини. Теорія і практика аутології. Основи психосоматики мультимедійний супровід навчальних дисциплін: Навчально-методичний посібник. К. : Книга-плюс, 2017. 304 с.

45. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посібник. Київ: ТОВ «Видавничий дім Плеяди», 2015. 56 с.

46. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.

47. Федоренко М.В. Технології регуляції поведінки у дітей з розладами аутистичного спектру. *Психологічний часопис*: збірник наукових праць за ред. С.Д. Максименка. №1 (5). Вип. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2017. С. 53–65.

48. Хворова Г. М. Дитина з аутизмом: технології формування батьківської компетентності. Київ: Тал ком. 104 с.

49. Шульженко Д.І. Освітньо-психологічна інтеграція (інклюзія) дітей із аутизмом: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, вид-во Хортицької національної академії, 2017. 444 с.

50. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : Монографія. К., 2009. 385 с.

51. Шульженко Д. І. Аутизм не вирок. Львів: Кальварія, 2010. 224 с.

52. Колб, В., Гібб R. Brain plasticity and behavior in the developing brain. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2011, 20(4), 265-276.

53. Pisula, E. Jak rodzice radzą sobie ze stresem związanym z problemami w rozwoju dzieci. URL : http://sonia.low.pl/sonia/konf_bk/8_pisula.htm (дата звернення: 08.11.2024).

54. Wyczesany, J. Problemy rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym w kontekście jakości życia // Pismo akademii pedagogicznej w Krakowie «Konspekt». 2006. № 2. URL : <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/27/index.php?i=010>